

УДК 81'28:811.161.2

UDC

DOI: 10.17223/18572685/67/16

Діалектна основа перекладу Михайла Атаманюка німецькомовного роману К.Е. Францоza «Боротьба за право»

І.В. Гороф'янюк¹, Л.В. Прокопчук²

Вінницький державний педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського

Україна, 21001, Вінниця, вул. Острозького, 32

¹ E-mail: gorofyanyuk@gmail.com

² E-mail: liudapro578@gmail.com

Авторське резюме

У центрі уваги авторів статті – перший українськомовний переклад роману австрійського письменника середини XIX ст. К.Е. Францоza «Боротьба за право» про боротьбу галицьких селян-русинів за землю. Переклад здійснив у Чернівцях 1910 р. Михайло Атаманюк – український письменник, перекладач, творча спадщина якого несправедливо позбавлена уваги дослідників. Галицьке середовище, у якому зростав Михайло Атаманюк, спостереження міжнаціонального діалогу та інтеркультурних контактів на теренах Австро-Угорської монархії, засвоєння змалечку говірки тих земель сформували надійне підґрунтя для якісного перекладу твору українською – рідною для персонажів твору мовою. Доведено, що найбільшою оригінальністю зробленого перекладу є те, що М. Атаманюк точно передав усі типові особливості місцевої говірки. У статті проаналізовано діалектні факти різних мовних рівнів, представлені в перекладі роману, і виявлено й проілюстровано фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні говіркові явища, які є типовими для наддністрянського говору галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя української діалектної мови. Керуючись двома топонімами, згаданими у творі, окреслено лінгвопросторове тло тексту: Коломийський, Тлумацький, Городенківський і Снятинський райони Івано-Франківської області сучасної України, що на карті говорів репрезентують наддністрянські говірки. Саме ці говірки були основою західноукраїнського різновиду літературної мови, що сприяло читацькій популярності роману. У такий спосіб вперше встановлено говіркову основу українськомовного перекладу М. Атаманюка тексту роману К.Е. Францоza «Боротьба за право».

Ключові слова: Карл Еміль Француз, Боротьба за право, Михайло Атаманюк, діалектне явище, говірка, наддністрянський говір.

Диалектная основа перевода Михаила Атаманюка немецкоязычного романа К.Э. Францоza «Борьба за право»

И.В. Горофянюк¹, Л.В. Прокопчук²

Винницкий государственный педагогический университет
им. М. Коцюбинского

Украина, 21001, Винница, ул. Острожского, 32

¹ E-mail: gorofyanyuk@gmail.com

² E-mail: liudapro578@gmail.com

Авторское резюме

В центре внимания находится первый украиноязычный перевод романа австрийского писателя середины XIX в. Карла Эмиля Францоza «Борьба за право» о борьбе галицких крестьян-русинов за землю. Перевод был сделан в Черновцах в 1910 г. Его автор – Михаил Атаманюк – украинский писатель, переводчик, творческое наследие которого несправедливо лишено внимания исследователей. Среда, в которой рос и воспитывался Михаил Атаманюк, наблюдения межнационального диалога и интеркультурных контактов на территории Австро-Венгерской монархии, овладение с детства говором тех земель, созвучность с восприятием действительности К.Э. Францозом в комплексе сформировали надежную основу для качественного перевода произведения на родной язык персонажей романа. Установлено, что наибольшей оригинальностью анализированного перевода является то, что М. Атаманюк точно передал все типичные особенности местного говора. Проанализированы диалектные факты разных языковых уровней, представленные в тексте перевода романа, выявлены и проиллюстрированы фонетические, морфологические, лексические и синтаксические явления, которые являются типичными для надднестровского говора галицко-буковинской группы говоров юго-западного наречия украинского диалектного языка. Руководствуясь двумя топонимами, упомянутыми в произведении, очерчен лингво-пространственный фон текста: Коломыйский, Тлумацкий, Городенковский и Снятынский районы Ивано-Франковской области современной Украины, которые на карте украинских диалектов представляют надднестровский говор. Именно эти говоры были основой западно-украинской разновидности литературного языка, что способствовало популярности романа у украинских читателей. Та-

ким образом впервые установлена диалектная основа украиноязычного перевода М.Атаманюка романа К.Э. Францоza «Борьба за право».

Ключевые слова: Карл Эмиль Француз, Борьба за право, Михаил Атаманюк, диалектное явление, говор, надднестровский диалект.

The dialect basis of Mykhailo Atamanyuk's translation of the German-language *Ein Kampf um's Recht* by K.E. Franzos

I.V. Gorofyanyuk¹, L.V. Prokopchiuk²

Mykhailo Kotsiubinsky Vinnytsa State Pedagogical University
32 Ostrozhsky Street, Vinnytsia, 21001, Ukraine

¹ E-mail: gorofyanyuk@gmail.com

² E-mail: liudapro578@gmail.com

Abstract

The article focuses on the first Ukrainian translation of the novel *Ein Kampf um's Recht* by the Austrian writer Karl Emil Francoz of the mid-19th century, which tells about the struggle of Galician peasants – Rusins – for their land. The translation was made in Chernivtsi in 1910 by Mykhailo Atamanyuk, a Ukrainian writer and translator, whose creative legacy has been unfairly overlooked by researchers. Mykhailo Atamanyuk grew up and got education in Austro-Hungary, where he witnessed the interethnic dialogue and intercultural contacts and mastered the local dialect from his childhood. These factors, together with Atamanyuk's consonance with Franzos in the perception of reality, formed a reliable basis for a high-quality translation into the native language of its heroes. The authors argue that the translation under analysis accurately conveys all the typical features of the local dialect. The article analyses the translation in terms of the dialectal facts on different language levels and identifies phonetic, morphological, lexical, and syntactic dialectal phenomena, typical for the Transnistrian dialect of the Galician-Bukovinian dialects within the South-Western dialect of the Ukrainian language. Basing on the two toponyms mentioned in the novel, the authors determine its linguo-spatial background – Kolomyisky, Tlumatsky, Horodenkivsky, and Snyatinsky districts of Ivano-Frankivsk Region of modern Ukraine, which represent the Transnistrian dialect at the Ukrainian dialect map. These dialects formed the basis of the Western Ukrainian variety of the literary language, which contributed to the popularity of the novel among Ukrainian readers. Thus, for the first time, the dialect basis of Atamanyuk's Ukrainian translation of the novel *Ein Kampf um's Recht* by K.E. Franzos has been established.

Keywords: Karl Emil Franzos, Ein Kampf um's Recht, Mykhailo Atamanyuk, dialectal phenomenon, dialect, Transnistrian dialect.

Австрійський письменник, євреї за походженням, народжений на Галичині в середині XIX ст. Карл Еміль Францоз уже під час навчання в чернівецькій німецькій гімназії написав низку оповідань про життя галицьких селян-*русинів*, за авторським визначенням, – «занедбаних державою, утискуваних іншими соціальними верствами, неосвічених і забобонних, але добродушних і людських» [12: 282]. У 1881 році письменник завершив роботу над романом «Ein Kampf um Recht» («Боротьба за право», або «За правду»), у якому змалював важке життя галицьких селян, їхню боротьбу з польським поміщиком за землю. Сільський староста Тарас Бараболя намагався в правовому полі розв'язати цю проблему, проте, не знайшовши законних методів боротьби з несправедливістю, підтримки ні в столиці краю Львові, ні при цісарському дворі у Відні, він стає державним злочинцем. І хоча роман має трагічну розв'язку, зумовлену смертю народного ватажка, та все ж землю повертають селянам.

Твір цей набув неабиякої популярності, про що свідчить хоча б той факт, що в 1952 р. австрійський письменник Оскар Маурус Фонтана здійснив переробку роману К.Е. Францоza під назвою «Das schwarze Kreuz am Acker» («Чорний хрест серед ниви»). Перший український переклад Михайла Атаманюка під назвою «Боротьба за право» з'явився в Чернівцях 1910 року в серії «Народна бібліотека» і був перекладений з російської. Через три роки (1913) в Києві опубліковано переклад М.Загірньої під тою ж назвою. У 1925 р. харківське видавництво «Пролетарий» видало цей роман у російському перекладі під назвою «Крестьянин и император». А одне з московських видавництв випустило в 1923 р. цей твір під назвою «Мститель». Два видання витримав уже й новий переклад роману Леоніда Горлача й Бориса Савченка (Ужгород, 1976, 1982). Останнє видання містить у собі також оповідання «Німий» («Der Stumme») та «Бунт у Воловцях» («Der Aufsatz von Wolowce») в перекладі Б.Савченка й доповнене змістовною післямовою Дмитра Наливайка «К.Е. Францоз і його роман “За правду”» [8: 250].

Предметом нашого аналізу став перший переклад роману українською мовою Михайла Атаманюка – українського письменника, перекладача, творча спадщина якого несправедливо позбавлена уваги дослідників. Що відомо про цю постать? З одного боку, маємо скупі відомості з Енциклопедії сучасної України, у якій йдеться про дати й місце народження й смерті, рід діяльності, освіту й творчий доробок письменника: друкував твори про життя гуцулів, автор

оповідань «Щоби тато не прокляв» (1907), «На хиткій дорозі» (1909) – про тяжке становище трудящих; історичного оповідання «Чарівна дівчина» (1909; усі – Львів), у публіцистичному нарисі «Між молотом і ковадлом» змалював постать борця за інтереси робітничого класу. Переклав українською мовою роман австрійського письменника К. Францоza «За правду» (1909) [1].

З іншого боку, середовище, у якому зростав Михайло Атаманюк, спостереження міжнаціонального діалогу та інтеркультурних контактів на теренах Австро-Угорської монархії, засвоєння змалечку говірки тих земель, суголосність його світорозуміння зі сприйняттям дійсності автором роману сформували надійне підґрунтя для бажання й можливостей перекладу твору К.Е. Францоza українською, щоби́льше – русини Галичини заговорили рідною говіркою в перекладі німецькомовного роману К.Е. Францоza «Боротьба за право» Михайла Атаманюка. Той факт, що діалектна основа українського перекладу М. Атаманюка роману К.Е. Францоza до сьогодні не була предметом аналізу філологів, актуалізує проблематику нашої розвідки.

Отож за мету ми поставили, по-перше, привернути увагу філологів до творчої спадщини Михайла Атаманюка, по-друге, дослідити його українськомовний переклад роману К.Е. Францоza «Боротьба за право» задля встановлення діалектної основи тексту як засобу перекладацької майстерності.

Уже на перших сторінках роману К.Е. Француз дає етнічну характеристику *руському люду*: *Русин-подоляк* та *Русин Гуцул*. Задля передачі мовного колориту перекладу дозволимо собі розлогу цитату з роману: *«Гуцули, се наш руский люд, але вони дуже відрізняють ся від звичайних Русинів на долах. Подоляки працюваті і витривалі, цілі століття були закріпощені і много літ угнітала їх польська шляхта, – а прав у них ніколи не було, і тому то Русин-подоляк тупий і забитий та привик до того, що гне свою спину більше, чим того потребує начальство. Гуцули нато́мість не знали начальства, а лісні дебри охороняли їх від збірищиків податків; буйне житя у верхівях лісів, виробило в них відважну завзятість і безмежний запал, хоч на вид були вони досить холодно-кровні»*.

Ось така ріжниця між Русином, жителем долин, і Русином Гуцулом – паном гірських височин; на долах пригноблені ратаї, а на верхах, в горах – свободні стріліці і пастухи» [10: 3–4].

Два топоніми, які називає автор роману, дозволяє точно локалізувати описувані події, а відповідно й визначити лінгво-просторове тло тексту: річка *Прут*, потік *Чорнява*. Отож ідеться про басейн лівої притоки Пруту – річки *Чорнява* в межах Коломийського, Тлумацького,

1. Фонетичний рівень. У галицько-буковинських говорах фонема /а/ реалізується у звукові [а] після твердих приголосних, а в позиції після м'яких, шиплячих та /й/ виступають звуки [e], [e^и], [и^е], [и], [и^и], [і] – перезвук /а/ у голосний переднього ряду [2: 218]. Це явище досить часто трапляється в аналізованому тексті: *Був то сильний і рослий мущина з білим волосем, з незвичайно тихим обличчям...* [10: 8], *...у ній зродилося ніжне чуте до того відважного, сильного чоловіка* [10: 160], *Скоро опісля і весіле справили...* [10: 19], *За її щастем я побивався більше, чим за своїм...* [10: 113], *Клинемо ся!* – повторили селяни [10: 151].

Збереження м'якості шиплячих ш, ч' і, відповідно, давнього е після них – риса, яку й до сьогодні фіксують у наддністрянських говірках [3: 356]: *На двадцять шестім році життя Тараса, жовнір умер* [10: 14], *Чи-ж ти нам вчора не говорив, що по управителя стороні правда...* [10: 36].

Засвідчено в тексті й типову фонетичну рису говірок південно-західного наріччя української мови – обнижену артикуляцію [і] в напрямі до [и] на початку слова: *Люби, я не можу инакше поступити!* [10: 18], *...тому то й час сійби повинен бути иний як на долах* [10: 20] та в кінці слова в іменниках із м'яким приголосним основи у формах місцевого й родового відмінків однини, що властиве наддністрянському говору [7: 79]: *Та по його смерти пішли справи гірше* [10: 4], *...на лиці появилися нові, глибокі зморщини* [10: 42], *Село Зулавці лежало на границі між долиною і горами* [10: 3], *...коли він раз на польованю положив медведя на місці...* [10: 16], *Мене се розсердило до крайности* [10: 113].

А.М. Залеський у монографії «Вокалізм південно-західних говорів української мови» на широкому емпіричному матеріалі констатує, що в наддністрянських говірках спостережено широку артикуляційну базу виявів фонем /и/, звукове поле реалізаторів якої може охоплювати різні варіанти звуків – аж до [e], [і], «вживанню кожного з них не властива якась суворая послідовність, часто в одній і тій же фонетичній позиції і в мовленні одного й того ж носія говірки можуть виступати більш і менш обнижені варіанти» [5: 14]. Прикметно, що це явище ілюструють і словоформи, що спорадично трапляються в аналізованому тексті: *Подоляки працюваті і витревалі...* [10: 3], *Всі сиділи дома в просторій кімнаті, залитій червоним відблиском сонця, і мовчали* [10: 98], – *Тревога!* Вони довідалися, що ми тут [10: 140], *Не веселе буде житє у нас, а повне трівоги і пожертвованя* [10: 79], навіть у наголошеній позиції: *Зброя Степана хебила...* [10: 25].

Сильне «укання», що появляється в заступленні ненаголошеного /о/ на /у/, – виразна фонетична риса наддністрянського говору [2: 219; 3: 356; 4: 197], яку часто простежуємо на сторінках цього перекладу роману: *...над глибокими пропастями високо в небі літає*

кровожадний орел... [10: 3],...на самім вїзді в село окружила **узброєна** товпа селян [10: 4].

П.Ю. Гриценко з-поміж наддністрянських діалектних рис виділяє рефлексі давніх голосних: на місці давніх сполук *ки, хи* в ненаголошеній позиції розвинулися сполуки *к'і, х'і*, а в наголошеній – *к'е, х'е* [3: 356], пор.: *Зброя Степана **хебила**...* [10: 25].

Фіксуємо наявність протетичного приголосного /в/ перед /о/, що також характерне для наддністрянського говору [2: 220; 7: 78]: – *Добрі люди – сказав він, – я-ж заступник вашого **вітця**...* [10: 7], *Скоро в їх руках опинило ся, замість **вітця** Занеккі мертве тіло* [10: 131]. Натомість на початку слова спостерігається послідовна втрата протетичного /в/, як-от: *Тарас поглянув на него і в задумі вийшов на **улицю*** [10: 40], *...і підніс її до **уст*** [10: 131], *Із вікон дому Ванди висмикувались червоні язики **огню*** [10: 141], *Із Яблонова ми виїхали о **осьмій** годині вечером* [10: 155]. П.Ю. Гриценко констатує в наддністрянському діалекті можливість функціонального ослаблення фонемі /в/ в одних позиціях, зокрема на початку слова, де може втрачатися, і посилення в іншій позиції: твердий /л/ у кінці слова чи складу часто заступається на в/ў [3: 356], пор.: *За **горівку** спасибі, але ми привикли випити за свої гроші* [10: 7].

Часто вживаний у тексті перекладу епентетичний /л'/ на місці давнього *ј*: *По середині поля стояв чорний, **деревляний** хрест* [10: 28], *В дитинстві був він слабого **здоровля** і його не томили наукою* [10: 51]. За свідченням П.Ю. Гриценка, ця фонетична риса вирізняє наддністрянські говірки з-поміж інших [3: 356].

Ф. Т. Жилко зауважував, що в наддністрянських говірках особливо виразно виявляється фонемна аналогія в порушенні переходу давніх *о, е* в *і* в нових закритих складах [4: 196–197], що послідовно простежуємо і в аналізованому тексті: *А як старий хрест **зігнив**, ми зробили новий і поставили по середині поля* [10: 30], *Я **пішлю** вам слідчого судію!* [10: 32], *...і тоді ми **дібе́мо** ся правди* [10: 32], *Коло стола **зістало** ся ще двісті чоловіка* [10: 35], *...а сам Відень тільки тепер що **пичнеться*** [10: 50], *З тих якраз днів **пичну** себе обвинувити* [10: 70], *Думаютъ, що ти приїдеш туди **пимстити** ся на управителеви* [10: 136].

Засвідчені й випадки депалаталізації /р'/, чим наддністрянські говірки протиставляються сусіднім покутсько-буковинським [7: 77]: *...він раз на польованю положив медведя на місци і в той спосіб **уратував** від неминучої смерти судію Степана* [10: 16], *...нас було **чотирох** добре узброєних людей...* [10: 64], *В самім початку, тільки **трох** їх приняв Тарас* [10: 110], *...прошенятав мені, що дасть сто гульденів мені, коли його **виратую*** [10: 121].

У говірках галицько-буковинської групи говорів спостерігається твердість свистячих приголосних у суфіксах *-ск-, -зк-, -цк-* [2: 218]:

В карпатських горах, де по скалистих щілинах спадають студені і чисті як хрусталь гірські потоки... – розкинуло ся село Зулавці! [10: 3], ...з'являючись йому вірити в справедливість і знести людську неправду без злоби [10: 3], Гуцули носили вузькі червоні штани... [10: 19], Вони добігли в село скорше, чим прийшло військо [10: 152].

Наддністрянською говірковою рисою є втрата довготи м'якими приголосними у формах іменників середнього роду [3: 357]: ...*буйне життя* у верхів'ях лісів, *виробило в них відважну завзятість і безмежний запал...* [10: 4], *Високий дідусь з отвертим, смілим обличчям* підійшов на своїм конику до самої коляски... [10: 4], *Судя* махнув шапкою [10: 6], *На* слідоучу весну громадський збір рішив справу *удержання* волоцюги [10: 13].

Оглушення дзвінких приголосних перед глухими приголосними [3: 356] засвідчено найчастіше в префіксі *роз-*: ...*та вже коли я проговорив ся, так розкажу тобі* [10: 63], «Сокіл»-же вернувшись з розвідин, *росповів*, що все, про що говорили ті люди, була правда [10: 119], – *Так, – відповіла вона і розказала як було діло* [10: 159], ...*дві неділі мусіли їхати до них на розправу* [10: 21].

Приголосні /з'/, /с'/, /ц'/, /дз'/ у наддністрянських говірках вимовляються як дуже м'які порівняно з відповідними звуками в українській літературній мові [4: 198]. Михайло Атаманюк передає цю орфоепічну особливість місцевої говірки вживанням знака м'якшення між пом'якшеними приголосними: ...*вони були у св'яточній одежі* [10: 6], *Високий дідусь з отвертим, сьмілим обличчям* підійшов на своїм конику до самої коляски *Гаїка...* [10: 6], ...*а тепер він сам то досьвідчив на ділі* [10: 13], *Я взиваю Бога на св'ідка*, що з нами поступили несправедливо! [10: 31], *Тарас поїхав ще у цьвітни...* [10: 46], *Він усьміхнувся, та усьмішка була гіренька* [10: 46], *Той сьміх озірчив мене до глибини душі...* [10: 58], *У вікнах дому було погашене св'ітло* [10: 137].

2. Лексико-семантичний рівень. Цілком закономірно, що лексика аналізованого перекладу є літературною: інакше текст просто не читався б пересічним українцем, не носієм наддністрянського говору. М. Атаманюк дуже зрідка вдається до вживання лексичних діалектизмів, напр.: *шувар* 'аір' [9, т. 11: 555]: *Так називала ся ся пустинна місцевість, на якій і найбистрійше око не могло розібрати, де кінчається тверда земля і починають ся багна, покриті осокою і шуваром* [10: 133]; *фіра* 'віз, підвода' [9, т. 10: 601]: *Сьогодні рано приїхала ціла фіра поліцаїв...* [10: 136]; *драб* 'обідранець, босяк' [9, т. 2: 403]: *Нам лишається тільки запалити сей дім, який давав приют от тому драбузі* [10: 140]; *гостинець* 'великий битий шлях' [9, т. 2: 143]: *Коли вибили ся на битий гостинець, мусіли зберегти як найбільшу*

осторожність... [10: 135]. Лексему *шувар* фіксує також Гаврило Шило в «Наддністрянському регіональному словнику» [11: 284].

З огляду на великий проміжок часу, який пройшов з моменту перекладу, частина вживаної лексики є застарілою. Фіксуємо такі архаїзми: *льокай* 'лакей' [9, т. 4: 585]; *Коли ми приїхали до палати, прибіг до нас льокай* [10: 53]; *ратай* 'плугатар, орач' [9, т. 8: 453]; ... *на долах пригноблені ратаї, а на верхах, в горах – свобідні стрільці і пастухи* [10: 4]; *реченець* 'строк' [9, т. 8: 522]; *Спокійна, та рішуча мова Тараса поділяла і повинність була сповнена до речинця* [10: 23] та ін. Натрапляємо в тексті й на історизми, передовсім у побутовій лексиці, зокрема назвах одягу: *Гуцули носили вузькі червоні штани і високий туго стягнений черес...* [10: 19], *Надів високі постолі, убрав розписаний кафтан а поверх него білий баранячий кожух. Цісареві треба показати пошану. І тому солом'яний бриль відложив я на бік, а взяв чорну кучму* [10: 53].

3. Морфологічний рівень. Фонетичні діалектні особливості відбилися і на відмінкових закінченнях змінюваних частин мови. Зокрема, закінчення *-и* в іменниках жін. роду колишніх *i-* та *ja-* основ у формі Д. і М. відмінків одн.: *Село Зулавиці лежало на границі між долиною і горами* [10: 3], *Але Тарас мало звертав на то уваги; він увесь віддав ся праці* [10: 15].

Специфіку наддністрянського говору в морфології творить набір закінчень і засобів формотворення змінюваних частин мови [3: 357], зокрема:

1) в іменниках чол. р. у формі Д. в. одн. закінчення *-ови* (з основами на твердий приголосний) та *-еви, -ови* (з основами на м'який чи шиплячий приголосний): *По перед усього піднесла старушка новому управителеви хліб-сіль* [10: 7], ...*крізь сльози вона твердила маленькому синкови* [10: 10], *Селяни мали що осени дати управителеви молоденького коника, або телятко, або гуску з кожної хати, після богацтва* [10: 23], *Їх стрінув посол з села, який мав бути провідником местникови* [10: 125], *Чи помагала ти своєму мужеві в його ділах?* [10: 154];

2) в іменниках сер. р. у формі Ор. в. одн. закінчення *-ем (-єм)*: *Був то сильний і рослий мущина з білим волосем, з незвичайно тихим обличчям...* [10: 8], *Він любить займатися ткацькими роботами і слабкий здоровлєм* [10: 76], *Душа його все більше проникала почутєм того, як гарний і прекрасний сьвіт* [10: 12];

3) форми М. в. одн. іменників усіх родів з м'яким приголосним основи на *-и*: «*Все в сьвіті основане на справедливости*» – сказав він собі, і старався, як лиш мож ліпше сповняти свої обов'язки [10: 13], *По смерти Степана ви вибрали мене судією* [10: 75], *Тепер прив'яжіть його на кони!* [10: 123], *Коло печи в скрини з дровами лежав чоловік* [10: 137];

4) утворення вищого ступеня порівняння прикметників та прилівників із суфіксом *-ійш* (*-їйш*): *В селі почали говорити, що Тарас **найчеснійший** слуга* [10: 13], *...то все **сильнійший** поконував слабшого...* [10: 21], *Здебільшого Зулавчани поняли, що воно **вигідніше** підчинятися рішенню судії...* [10: 21], *Та чим **прикріше** було йому самому, тим більше він старався скрити свої страждання перед другими* [10: 43], ***Давніше** і я був багатий і чесний...* [10: 90], *На тривогу дзвонили все **сильніше і сильніше*** [10: 141];

5) відмінкові форми прикметників та займенників із пом'якшеним кінцевим приголосним основи: *З початку не легко було йому в **чужім і глухім** селі* [10: 14], *На **смаглявім** обличчю блищали гарні, темні очі* [10: 14], *Але в **тім** же Євангелії сказано: і чисті як голуби – скрикнув Тарас* [10: 42], *Було сказано те, що і в **першій** рішенні* [10: 43], – *Гарно, – сказав Тарас по **короткім** ваганню* [10: 165];

6) збереження давніх відмінкових форм особових займенників: *...і ми бажаємо **від него** то...* [10: 4], *Та чимало здивувався, коли **до него** підійшов судя...* [10: 7], *Довго виривався від **него** Тарас, аж доки таки не вирвався вкінці* [10: 11], *То також багато говорило **про него*** [10: 41], *Коли се **перед него** немов з землі виросла, Анниця* [10: 16]; вказівних займенників: *Що **се** значить?! – скрикнув окружний начальник, побачивши цілком обстрижену його голову. – **Се** кара, котру Гуцули уважають на найбільше збезчещення, – пояснив один офіцер* [10: 143], *Він умисно так говорив, щоби начальство було в **сеї** спосіб повідомлення про його погрозу* [10: 144], *Він навіть просив, щоб його перенести в стан спочинку, та **сего** не прийняли і йому прийшлося власноручно написати приказ арештованя* [10: 154], *То ти **сему** винен* [10: 17];

7) збереження давніх числівникових форм: *Вкінці Степан згодився з Тарасом і **оба** пішли до священника читати договір* [10: 24], *Все одно, ви **оба** зістанетеся* [10: 35], *Щоби оминуть кровопролиття, він задержав жовнірів з на **двіста** кроків від барикад, а сам поїхав в перед і покликав судію* [10: 152], а також асиміляційні зміни числівників: *Хто не має **трицять** літ, хай уходить* [10: 35], *...де стояв хрест перед **шіснацятьма** роками...* [10: 35], ***Двадцять** днів ми йшли все на захід* [10: 63], ***Дванадцять** літ прожив я у вашому селі* [10: 72];

8) наявність форм інфінітива на *-чи* від дієслів з основами на задньоязиковий приголосний *г, к, х*: *Він знов обіцяв **помочи** Тарасові і подав зажалень до вислого суду* [10: 41], *Фрейтар встиг **утічи** до господи* [10: 73], *У вас тисячі жовнірів і ви не умієте **зберегти** себе инакше, як застрашуючи жінку і дітий* [10: 122], *Василь зістався **стеречи** коний а прочі увійшли в дім довгим крутим коритарем* [10: 126], *Не дивлячись на охорону, Тарас зміг непомітно закрастися в місто і так само непомітно **утечи** та скритися* [10: 142].

Форми наказового способу дієслів III особи утворюються за допомогою частки *най*: *Піди до адвоката, **най напише** тобі жалобу* [10: 33], *Хто з вас не може собі пригадати, де стояв хрест перед шіснацяти роками, **най піднесе** руку* [10: 35], *...коли він хоче, щоби Господь змилосердився над ним, **най виклопоче** бачити ся мені з цісарем* [10: 55], ***Най** вона **надієть ся**, що ми завтра побачимо ся...* [10: 194].

Частка *ся* в аналізованому тексті послідовно вживана в постпозиції відносно дієслова: ***Добити ся** ід «Чорному Озерови» не можливо, бо там **прийдесть ся** мати діло з гуцулами, а ми знаємо, що то за люди* [10: 180], *Селяни не хотіли піти і **взяли ся** за зброю* [10: 128], *Чому, як двох **погнівають ся**, він **старає ся** їх погодити, навіть і в тім случаю, коли один захопив майно другого* [10: 42].

4. Синтаксичний рівень. За Ф.Т.Жилком, у наддністрянських говірках переважає конструкція з прийменника *по* в часовому значенні й М. в. іменника [4: 202], пор.: ***По трох тижнях** приїхав в Зулівці новий сьвященик* [10: 41], ***По двох неділях** зайшов я знов до Брози* [10: 53], ***По авдиєнції** повели мене жовніри по довгих коритарах та сходах до него в палату* [10: 55], ***По Різді** Тарас поїхав до міста продавати хліб...* [10: 61], *Його освободили аж **по вісім місяцях**, після одної ревізії капітана* [10: 110].

У конструкціях із Р. в. іменника з прийменником *до* зі значенням обставини місця послідовно спостерігаємо прийменник *ід*, що характерне для карпатських говірок та сусідніх, зокрема наддністрянських [2: 159]: *Тарас відповів, що іти **ід нему** то нечесть* [10: 65], *Коли отець Лев підійшов **ід товні**, Тарас станув уже перед народом* [10: 69], *Потім він скорою ходою підійшов **ід коників**, і тільки що хотів уїсти, як розніс ся роздираючий душу крик Анниці* [10: 80].

Відомі в наддністрянському говорі безприйменникові конструкції Р. в. об'єкта стану: *Кругом був такий нестерпимий гамір і шум, що **мене аж голова розболіла*** [10: 50], *Ти знаєш, **його часто болить голова**...* [10: 51].

У структурі прийменникових словосполучень із об'єктом у формі Зн. в. при дієсловах із значенням повідомлення і турботи фіксуємо прийменник *о*, що притаманне наддністрянському синтаксису [2: 161]: *шануючи пам'ять матери, я беру на себе всі клопоти **о нім*** [10: 14], *...тепер їде діло не тільки **о** громадску землю, а і **о мене, о тебе, і о судьбу** наших дітей* [10: 40], *Говорім ліпше **о чім иньшім*** [10: 192].

Прийменник *о* також засвідчено в словосполученнях зі значенням мети, наприклад: *Тогди він вирішив **просити** побережника **о руку** його дочки* [10: 170], *Та замок тільки **о двіста кроків** віддалений від попівського дому* [10: 125].

Речення зі складним підметом, вираженим сполукою іменника з числівником у формі Р.в. характерні для галицько-буковинської групи говорів [2: 166], пор.: *Ні, то був батько цїсаря а за ним **ішло трох полковників** [10: 54], ...де **стояло двох** червоних **жовнірів** з оружєм [10: 55], **Двох людей** піднесло слідчого та він не міг стояти і упав на колїна [10: 121].*

Засвідчені в аналізованому тексті складні речення з підрядною частиною умови, часу організовані за допомогою сполучників *коби*, *заким* та їх варіантів, які типові для наддністрянських говірок [2: 174]: *Хай з мужиків дере, кілько лиш захоче, лиш **коби** мені посилав точно гроші... [10: 5], Відділ Дмитрика збив ся з дороги і довго пройшло часу, **заким** зійшли ся разом [10: 135].*

Зауважимо, що синтаксичні особливості тексту перекладу М. Атаманюка є не настільки виразними в діалектному плані, як-то фонетичні чи морфологічні.

Отож Михайло Атаманюк яскраво демонструє перекладацький хист, орієнтуючись на широку читачьку аудиторію, майстерно вмонтовуючи говіркові риси у фонетику, граматику тексту, що загалом не заважає його розумінню, але додає місцевого мовного колориту.

Таким чином, проаналізувавши фонетичні, лексико-семантичні, морфологічні та синтаксичні особливості тексту перекладу М. Атаманюка, констатуємо, що перекладач повністю відтворив говірковий колорит краю, де розгортаються події. Територіально це центр Галичини, лінгвістично – наддністрянський говір галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя української мови. Саме ці говірки були основою західноукраїнського різновиду літературної мови [7: 80], що сприяло читачькій популярності роману. Сьогодні ми можемо лише припускати, що, перекладаючи роман К.Е. Францоza «Боротьба за право», М. Атаманюк свідомо використав наддністрянську говірку, аби якомога влучніше передати колорит місцевості, де розгортаються описувані події, справити на читача враження, максимально близьке до того, яке той міг би відчутти, перебуваючи в той час серед тих персонажів. Зауважимо, що інші українськомовні переклади роману К.Е. Францоza (переклад М. Загірньої, 1913 р. та переклад Л. Горлача, Б. Савченка 1982 р.) не містять говіркових елементів у мовній канві тексту, що може слугувати підтвердженням нашої гіпотези про свідоме використання діалектизмів М. Атаманюком задля відтворення мовного колориту зображуваного краю. Крім того, переконані, що український переклад М. Атаманюка початку ХХ ст. може бути джерелом аналізу динаміки наддністрянського діалекту української мови, у чому ми вбачаємо перспективу подальших досліджень перекладацької спадщини М. Атаманюка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсенич П.І. Атаманюк Михайло Іванович // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / Гол. редкол.: І.М.Дзюба, А.І.Жуковський, М.Г.Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=44567 (останній перегляд: 20.07.2021).
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. 247 с.
3. Гриценко П.Ю. Наддністрянський говір // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В.М.Русанівський, О.О.Тараненко (співголови), М.П.Зяблюк та ін. Київ: Укр. енцикл., 2000. С. 356–357.
4. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. 2-е вид., перероб. Київ: Радянська школа, 1966. 308 с.
5. Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ: Наукова школа, 1973.
6. Кирилюк М.І. Чорнява // Географічна енциклопедія України: в 3 т. / Редкол.: О.М.Маринич (відпов. ред.) та ін. Київ: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1989–1993. Т. 3: П–Я. С. 435–436.
7. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори / Відп. ред. П.Ю.Гриценко. Київ: Наукова думка, 1990. 168 с.
8. Рихло П.В. Карл Еміль Француз і український світ // Питання літературознавства. 2002. Вип. 8(65). С. 17–27.
9. Словник української мови: в 11 т. / За ред. І.К.Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.
10. Француз К.Е. Боротьба за право: роман / Переклав з рос. М.Атаманюк. Чернівці: Руска Рада, 1910. 195 с.
11. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українськознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.
12. Franzos K.E. Die Literatur der Kieinrussen // Vom zur Donau. Neue Culturbilder aus «Halb-Asien». Leipzig, 1878. Erster Band. S. 85–126.

REFERENCES

1. Arsenych, P.I. (2006) Atamanyuk Mikhaylo Ivanovich. In: Dzyuba, I.M., Zhukovskiy, A.I., Zheleznyak, M.G. et al. (eds) *Entsiklopediya Suchasnoi Ukraini* [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Kiev: Institut entsiklopedichnikh doslidzhen' NAN Ukraini. [Online] Available from: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=44567 (Accessed: 20th July 2021).
2. Bevzenko, S.P. (1980) *Ukrains'ka dialektologiya* [Ukrainian Dialectology]. Kiev: Vishcha shkola.
3. Hrycenko, P.Ju. (2000) Naddnistrians'kiy govir [The Transnistrian dialect]. In: Rusanivskiy, V.M., Taranenko, O.O., Zyablyuk, M.P. et al. (eds) *Ukrains'ka mova. Entskloped* [The Ukrainian Language. Encyclopedia]. Kiev: Ukr. entsikl. pp. 356–357.
4. Zhylyko, F.T. (1966) *Narisi z dialektologii ukrains'koi movi* [Essays on the

Dialectology of the Ukrainian Language]. 2nd ed. Kiev: Radyans'ka shkola.

5. Zaleskiy, A.M. (1973) *Vokalizm pivdenno-zakhidnikh govoriiv ukrains'koi movi* [Vocalism of South-Western Dialects of the Ukrainian language]. Kiev: Naukova shkola.

6. Kyryljuk, M.I. (1993) Chornyava. In: Marinich, O.M. (ed.) *Geografichna entsiklopediya Ukraini* [Geographical Encyclopedia of Ukraine]. Vol. 3. Kiev: Ukrains'ka Radyans'ka Entsiklopediya. pp. 435–436.

7. Matviyas, I.G. (1990) *Ukrains'ka mova i ii govori* [The Ukrainian Language and its Dialects]. Kiev: Naukova dumka.

8. Rikhlo, P.V. (2002) Karl Emil' Frantsoz i ukrains'kiy svit [Karl Emil Franzos and the Ukrainian world]. *Pitannya literaturoznavstva*. 8(65). pp. 17–27.

9. Bilodid, I.K. (ed.) (1970–1980) *Slovyk ukrainskoi movy*. [A Dictionary of the Ukrainian language]. Kiev: Naukova dumka.

10. Francoz, K.E. (1910) *Borot'ba za pravo* [The Struggle for the Right]. Translated from Russian by M. Atamanyuk. Chernivsi: Ruska Rada.

11. Shylo, H. (2008) *Naddnistrians'kiy reional'niy slovník* [Transnistrian Regional Dictionary]. Lviv: Instytut ukrainskoznavstva im. I.Kryp'iakevycha NAN Ukrainy.

12. Franzos, K.E. (1878) *Vom zur Donau. Neue Culturbilder aus "Halb-Asien"*. Vol. 1. Leipzig: Duncker & Humblot. pp. 85–126.

Гороф'янюк Інна Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (Україна).

Гороф'янюк Инна Валентиновна – кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета им. М. Коцюбинского (Украина).

Inna V. Gorofyanyuk – Mykhailo Kotsiubinsky Vinnytsa State Pedagogical University (Ukraine).

E-mail: gorofyanyuk@gmail.com

Прокопчук Людмила Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (Україна).

Прокопчук Людмила Владимировна – кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета им. М. Коцюбинского (Украина).

Liudmyla V. Prokopchiuk – Mykhailo Kotsiubinsky Vinnytsa State Pedagogical University (Ukraine).

E-mail: liudapro578@gmail.com